
Türkiye’de Kırdan Kente Göç: Diyarbakır Üzerine Bir Alan Araştırması

Ümit Serkan EKMEKÇİLER*

ÖZET

Türkiye’de yaşanan kırsal göç hareketlerinin, ülkenin ekonomik ve sosyal dönüşümü açısından oldukça önemli bir unsur olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, Türkiye’de kırsal göçü ortaya çıkaran sebepleri ve süreçleri dikkatle izlemek ve araştırmak, bu sebep ve süreçlere etki edebilmenin olmazsa olmaz şartıdır. Bilindiği üzere, Türkiye’de kırsal göç hareketlerinin ortaya çıkış nedenleri çeşitlilik arz etmektedir. Bu nedenler özetle; ekonomik, siyasi, askeri ve sosyal nedenlerdir. Bütün bu nedenlerin etkisi altında, Türkiye’nin sosyal ve ekonomik açıdan az gelişmiş bölgelerinden, gelişmiş bölgelerine doğru bir nüfus hareketliliği söz konusu olmaktadır.

Bu nüfus hareketlerine hedef olan şehirler ve bu göç hareketini gerçekleştiren insanlar önemli sosyal ve ekonomik değişimlere uğramaktadır. Bu değişimler; artan işsizlik ve suç oranları, mimari yapıda meydana gelen bozulmalar, yerleşikler ile göç edenler arasında ortaya çıkan sosyal uyumsuzluk ve çatışmalar şeklinde özetlenebilir. Bütün bu özellikleri ve etkileri nedeniyle, Türkiye’de yaşanan kırsal göç ve bu göç sonucunda ortaya çıkan değişimler ve sorunlar çalışmamızın konusunu oluşturmuştur. Kırsal göçe en fazla maruz kalan illerden birisi olan Diyarbakır ili, bu kırsal göç hareketlerinin ekonomik ve sosyal etkilerini incelemek için iyi bir kaynak olarak değerlendirilmiş ve bu nedenle analizlerimizi yapacağımız veriler Diyarbakır ili merkezinden toplanmıştır.

Diyarbakır iline yönelik olarak yapacağımız araştırmada kullanılacak verilere ulaşmak için, katılımcılarla yüz yüze görüşme yapılmış ve bu görüşmelerde nicel araştırma metodu kullanılmıştır. Araştırmamıza kaynak teşkil edecek ana kitleyi, Diyarbakır il merkezinde bulunan ve kırsal göçle gelenlerin en fazla ikamet ettikleri, Bağlar ve Şehitlik

* Dr.

ilçelerinde yaşayan insanlar oluşturmaktadır. Uygulanan anket yöntemiyle elde edilen veriler, SPSS 15.0 istatistik programı kullanılarak çeşitli analizlere tabi tutulmuştur. Yapılan analiz ve çalışmalarla, kırsal göçün göç hareketini gerçekleştirenler üzerinde ekonomik ve sosyal etkileri olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Göç, Kırsal Göç, İşsizlik.*

ABSTRACT

Rural Migration in Turkey: A Field Study

Rural migration flows in Turkey, the country is very important in terms of economic and social transformation are known to be a factor. Therefore, revealing the causes and processes of rural migration to carefully monitor and investigate the causes and processes of this an essential condition for being able to effect. As is well known differences in the causes of rural migration flows in Turkey. Summary of these reasons, economic, political, military and social causes. Under the influence of all these reasons, the underdeveloped regions of Turkey's social and economic aspects, developed parts of the mobility of the population in questions is a towards.

The cities in this target population movements and perform the migration movement of people undergoing important social and economic cahanges. These changes, increasing unempolymnt, rising crime rates, the deterioration of the architectural structure, which appears between residents and immigrants can be summarized in the form of social discord and conflict. All of these features and effects, rural migration in Turkey, and changes and the problems resulting from this migration the issue of sudy has established. The province of Diyarbakır is one of the most affected provinces from these internal migrations thus it has been deemed a good source for evaluating the socio-economic result of migrations, consequently the data of our analysis has been collected from the Diyarbakır province center.

In order to attain the data for our study of the Diyarbakır province we have met face of face with participants and have used the questionnaire method in our meetings. The main sources for our study are people affected by migrations from the Bağlar and Şehitlik neighborhoods in central Diyarbakır. From the analysis and study done we have arrived at the conclusion that rural migrations have had socio-economic effects on those undergoing migration.

Keywords: *Migration, Rural Migration, Unemployment.*

GİRİŞ

Göç insanlık tarihi kadar eskidir. Bu olgu, basit bir tanımlamayla ve sadece bir bilim dalının prensipleri ve kuralları uygulanarak içinden çıkılamayacak kadar karmaşık ve kökü derinlere uzanan bir yapıyı ihtiva eder. Bu özelliği nedeniyledir ki, birçok bilim dalının çalışma alanına girer ve bunların önermeleri, formülleri ve tanımlamalarından faydalanılarak açıklanabilir. Yapısı itibariyle; ekonomi, sosyoloji, siyaset, ekoloji, istatistik v.b. gibi, çoğunlukla birbirleri ile dolaylı ilişkileri bulunan bilim dallarının bir arada kullanılması sonucunda formüle edilebilecek bir insan davranışı şeklidir. Temel olarak sadece insanlar tarafından hayata geçirilen bir süreç değildir; yaşayan tüm canlılar bu süreci bir şekilde gerçekleştirir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde bile, ne kadar önemli ve dikkate değer bir araştırma konusu olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yaşadığımız coğrafya da, bize göç olgusunun ortaya çıkması için oldukça zengin bir içerik sunmaktadır. Ülkemizde, hem gönüllü ve hem de zorunlu göçün ortaya çıkmasına neden olan etkenler bulunmaktadır. Göçün barındırdığı bu zengin içerik, bizim araştırmamızın kaynağı olan Diyarbakır ili için de söz konusudur. Göç, çalışmamıza kaynak teşkil eden Diyarbakır ili açısından ele alındığında; “kırsal göç” tarzı bir yer değiştirme söz konusu olmaktadır.

Bu çalışmada amacımız; insanoğlunun var oluşundan bu yana çeşitli nedenlerle gerçekleştirdiği, ya da gerçekleştirmek zorunda kaldığı mekânsal değişiklikleri Diyarbakır ili özelinde ele alarak bir analiz yapmaktır.

1. Kırsal göç

Nüfus hareketlerine ilişkin olarak yapılan açıklamalar ve tanımlamalar, genellikle köylüler ve işçilerin gerçekleştirdiği göç hareketlerinin üretim faktörlerinin coğrafi dağılımındaki dengesizliklere bir cevap olarak ortaya çıktığıdır. Bu görüşü savunanlar göç edenlerin, işgücünün bol ancak buna karşılık sermayenin az olduğu yerlerden, sermayenin bol buna karşılık emek gücünün sınırlı olduğu yerlere doğru göç ettiğini belirtmektedirler.

Kırsal göçe yönelik olarak, farklı bir bakış açısı da, Marksist çerçevede temelde ortaya çıkmıştır. Buna göre; nüfus hareketleri sosyal üretim ilişkileri içerisinde ortaya çıkan baskılar ve karşı baskılarla ilişkili görülmektedir.

Bu yaklaşım, sosyal sınıflar arasındaki etkileşime vurgu yaparak sosyal, ekonomik ve politik güçlerin işgücü talebi ve birbiriyle bağlantılı olan, işe alma ve hizmet karşılığı ödeme yapma süreçlerini doğrudan veya dolaylı olarak etkilediği mekanizmaları göz önünde bulundurmaktadır. Bu çerçevede, kırsal göç çalışmaları tarım içerisine nüfuz eden kapitalizmin (özellikle makineleşme ve ticarileştirme yoluyla) kırsal nüfus içerisindeki artan ekonomik ayrılıkları nasıl oluşturduğu üzerine yoğunlaşır. Bazıları, bu gelişimin küçük toprak sahipleri sınıfı ve büyüyen bir proletarya oluşturduğunu ifade etmektedir. Genel olarak kabul edildiği gibi; tarıma sermayenin nüfuz etmesi sınıf ayrımlarını şekillendirmekte ve bu da sonuç olarak, kırsal kesimde yerinden olmalara neden olmakta ve birçok aile bireyini kent merkezlerinde daimi veya mevsimlik işler aramaya itmektedir.¹

Ekonomik açıdan ileri ülkelerdeki bölgesel işgücü piyasalarının yeniden yapılandırılması, ekonomik olarak merkezi durumda olan bölgelere profesyoneller ve yönetme kabiliyeti olan insanları kapsayan belirgin bir göç akışına yol açmıştır. Bu durum, Fielding tarafından 1992 yılında *Yürüyen Merdiven Bölge Hipotezi*² teorisiyle açıklanmıştır; kırsal ve yakın bölgelerin önemli ölçüde değerli beşeri sermayeden yoksun kalmasının nedenlerini ele almaktadır.³

Kırsal ekonomiler, günümüze kadar, birincil veya birincile yakın üretim için çalışmalar yapmaktaydı. Bunlar: Yiyecek, kumaş, kereste, madensel maddeler ve emek yoğunluklu üretimlerdi. Günümüzde ulaşım maliyetleri düştüğü ve ticaret engelleri ortadan kalktığı için, daha geniş ve daha kuvvetli rekabetin olduğu piyasalar doğmuştur. Bu, sonuç olarak, kırsal

¹ Suzan M. Ilıcan, "Peasant Struggles and Social Change: Migration Household and Gender in a Rural Turkish Society," *International Migration Review*, vol.28, no.3, Autumn 1994, s.557

² Fielding, *Yürüyen Merdiven Bölge Hipotezi*'ni mesleki hareketlilik kavramı kapsamında geliştirmiştir. Bu hipotez, kavram olarak bir yürüyen merdiven metaforu üzerinde açıkça hem ileri ve hem de yukarı hareketliliği coğrafi bir bağlam içerisinde ele almıştır. Buna göre, bazı bölgeler sadece mesleki hareketlilik için daha fazla fırsat sunmakla kalmaz, bunun yanında mesleki olarak daha hızlı ilerleme imkânı vereceğinden, yürüyen merdiven bölgelere yönelik bir göç hareketi oluşturur. Fielding, bu yürüyen merdiven bölgelerde yüksek yoğunlukta iş imkânları, yüksek maaş zamları ve mesleki olarak diğerlerine göre daha hızlı ilerleme olanaklarından bahsetmiştir. Bkz.: Maarten Van Ham, v.d., "Is There an Advantage in Being English in Scotland," *IZA*, IZA DP no. 4797, March 2010, s.4

³ Alieen Stockdale, "Migration: Pre-Requisite for Rural Economic Regeneration," *Journal of Rural Studies*, vol.22, 2006, s.355

alanlar için ticaret açısından nispi bir düşüşe sebep olmuştur ve bu da kırsal göçün ortaya çıkması sonucunu doğurmaktadır.⁴

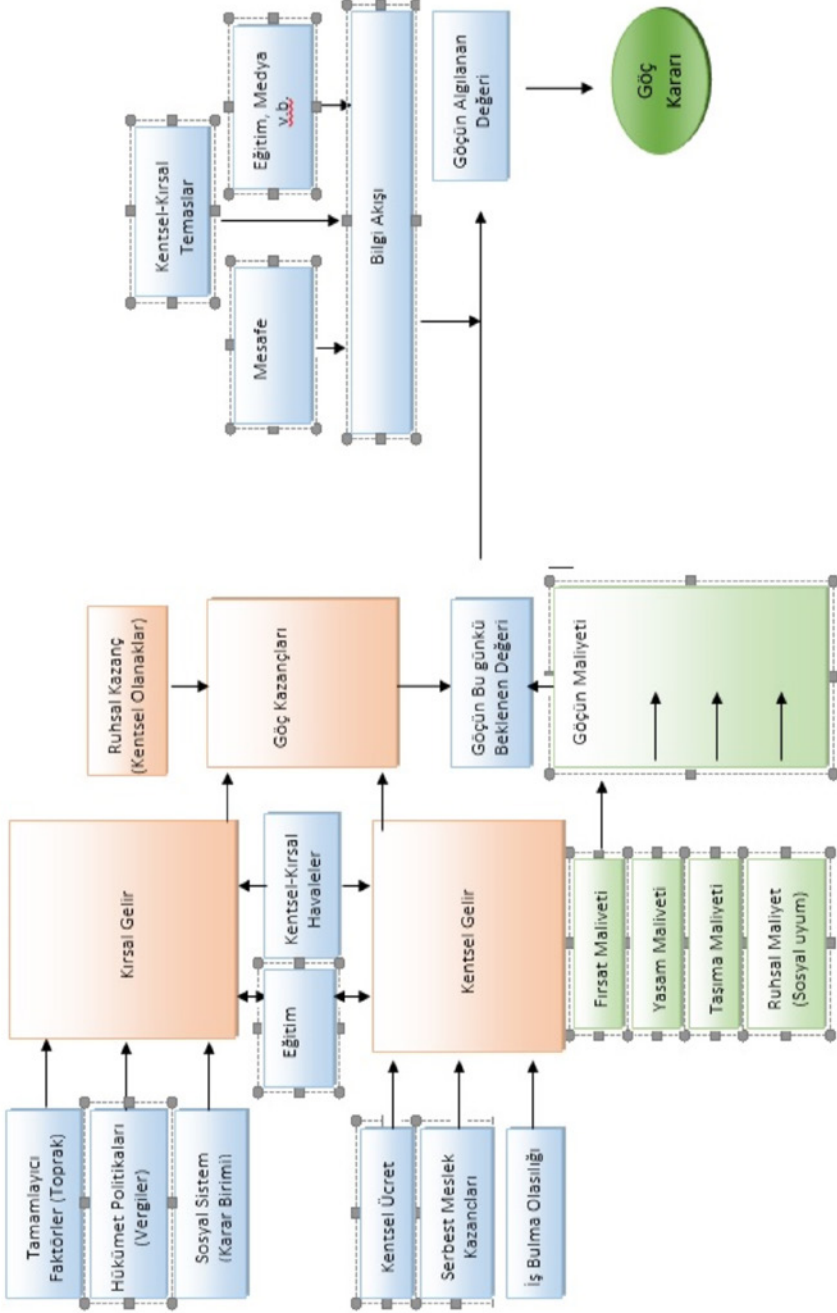
Çeşitli nedenlerle kırsal yoksulluğun ortaya çıkması ile birlikte, göç hareketi kaçınılmaz olarak gerçekleşmektedir. Gerçekleşen bu göçler için dünyadan örnekler vermek gerekirse: Kırsal yoksul alanlardan şehirlere yapılan göç özellikle Güney ve Doğu Asya’nın kentleşmekte olan ekonomilerinde üretim ve hizmetlerdeki hızlı artış ile 1970’in ortalarından itibaren önem kazanmıştır. Yoksul kırsal bölgelerden, daha zengin olan kentsel alanlara göçlerin iç göçün en belirgin şekli olduğu Hindistan’da, köylerden şehirlere göçler son yıllarda aniden artmıştır. Hindistan’ın fakir bir eyaleti olan Bihar’dan, şehirlere yapılan göçler 1970’lerden beri iki katına çıkmıştır. Bu duruma, başka bir örnek teşkil edebilecek olan Bangladeş’te ise kırsal alandan yapılan bütün göçlerin 2/3’ü şehirlere doğru olmuştur. Çin’de de, ikâmet etme kısıtlamalarına getirilen kolaylıklar sonucunda, kırsal alanlardan şehirlere yoğun şekilde yapılan göçler yaşanmıştır.⁵

Aşağıda şekil 1’de kırsal-kentsel göçü ortaya çıkaran nedenler ve sonunda göç kararının nasıl alındığını gösteren bir şematik çerçeve çizilmiştir. Buna göre, kırsal ve kentsel gelirin ortaya çıkış şekilleri, göç sonucu elde edilebilecek kazançlar ve göçün maliyetini oluşturan unsurlar ele alınmış ve bu unsurların analizi sonucunda göçün beklenen değeri ile birlikte, göçün algılanan değeri ve sonucunda kırsal-kentsel göç kararının ortaya çıkışı şematik bir çerçeve dahilinde ele alınmıştır.

⁴ Peter Midmore, Julie Whittaker, “Economic for Sustainable Rural Systems,” **Ecological Economies**, vol.35, 2000, s.175

⁵ The World Bank, **Reshaping Economic Geography, World Development Report 2009**, USA, 2008, s.155

Şekil 1: Göç Kararı Analizinin Şematik Çerçevesi



Kaynak: Michael P. Todaro, Stephen C. Smith, Economic Development, Pearson Education Inc. 2003, s. 10

1.1. Türkiye’de kırsal göç

Bugün, ülkemizin en önemli sorunlarından biri 1960’lı yıllardan günümüze çeşitli nedenlerle kırsal alanlardan koparak şehir merkezlerine yönelen insanların gerçekleştirdiği göç hareketidir. “Kırsal göç” olarak tanımlanabilecek olan bu yer değiştirme hareketi çeşitli nedenlere dayanmaktadır. Bunun temel nedenlerini açıklayacak olursak; öncelikle günümüzde bile devam eden ve geçmişte kendini çok daha fazla hissettirmiş olan kırsal ağa, bey ve yerel eşraf üçlüsünün toprakları bir şekilde ele geçirmesidir. Bunun sonucunda tekelci bir talep potansiyeli oluşmuştur. Bununla beraber, tarımsal alanda meydana gelen teknolojik gelişmeler toprak işlemede insana olan ihtiyacı azaltmış ve sonuç olarak insan gücüne olan talepte bir azalma söz konusu olmuştur. Bütün bunların sonucunda da kırsal alanda atıl durumda kalan insanlar şehirlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Politik ve sosyal nedenler ise, bu göç hareketlerinin başka bir ayağını teşkil etmektedir.

Türkiye’de tarımsal teknolojinin gelişimi ve insana duyulan ihtiyacın azalmasının miladı olarak 1948 yılında uygulamaya konulan Marshall Plânı gösterilebilir. Bunun nedeni, bu plân kapsamında ülkemize çok sayıda traktör girmiş olması (240 bin adet) ve böylece makineli tarıma geçilmiş olmasıdır.⁶ Bununla birlikte, kapitalizmin gelişimi toplumsal sınıfların yapısında da önemli değişimler meydana getirmiştir. Türkiye’de sermaye yoğunlaşması ve tekelci şirketlerin kurulması büyük burjuvazinin oluşması sonucunu doğurmuştur. Türk ekonomi sisteminin dünya kapitalizmine entegre olması ile birlikte, ticari, sanayi ve finans burjuvazisinin büyük bir bölümü çok uluslu kuruluşların iş ortağı durumuna gelmiştir. Böylece batılılaşmış tekelci bir burjuvazinin ortaya çıkışı gerçekleşmiştir. Sonuç olarak, kapitalizmin gelişim süreci boyunca tarımla uğraşan nüfus azalmış ve kırsal bölgelerin dönüşümü ile birlikte topraksızlaşan köylüler köysüzleşerek, şehirlerdeki üretim alanlarına işgücü sağlayan kaynaklar haline almışlardır. Bu da beraberinde göçü doğurmuştur.⁷

⁶ Orhan Türkdoğan, **Osmanlı’dan Günümüze Türk Toplum Yapısı**, 2. Baskı, İstanbul, Çamlıca yayınları, Ekim 2004, s.425

⁷ Yıldız Sertel, **Türkiye’de Dışa Dönük Ekonomi ve Çöküş**, çeviren: Ayşen Gür, İstanbul, Alan Yayıncılık, Güncel Sorunlar Dizisi:16, 1988, s.84-85

Türkiye, son elli yılda önemli miktarda göçe tanıklık eden bir ülke olma özelliği taşımaktadır. Bazı araştırmacılar, 1950'lerden beri, kitle iletişimi ve taşımacılığında gerçekleşen gelişmelerin Türkiye'deki iç göçmenler için kentsel ortamları daha çekici hale getirdiğini ifade etmektedirler. TÜİK'ten (Türkiye İstatistik Kurumu) alınan verilere göre 1990 yılında kentsel alanlarda yaşayanların oranı % 59 iken, bu oran 2000'li yılların başlarında %65'e ve 2007'de ise %72'ye kadar çıkmıştır. Dahası, gecekondulu bölgelerinde yaşayan nüfus 1955 yılında %5 iken 2002 yılında %27'ye çıkmıştır. Bu tür bölge içi, kırsal-kentsel bir hareket, yeni oluşan topluluklardaki eğitimi etkilediği kadar geride kalan toplumun eğitiminde de etkili olmuştur.⁸

Yukarıda da açıkladığımız gibi, Türkiye'de 1950'lerde artan gelişme ve sanayileşme hareketleriyle hız kazanan sosyal ve ekonomik dönüşüm, kaçınılmaz olarak iç göçe neden olmuştur. Türkiye, iç göçü en yoğun anlamda 1950-1985 yılları arasındaki dönemde yaşamıştır. 1945-1950 yılları arasında köyden kente olan net göç 214 bin bireyle sınırlı iken, sonraki beş yıllık dönem içerisinde bu sayı 904 bine çıkmıştır. Sonraki on yıllık dönemde, köyden kente göç hemen hemen aynı seviyede kalmıştır. Ancak buna rağmen, 1965 yılından sonra, göç yeniden hız kazanmış ve artmaya başlamıştır. Örneğin, şehir nüfusunun toplam nüfusa oranı 1975 yılında % 41,8 iken bu oran 1985'de %53'e ve 2000 yılında ise %64,9'a kadar ulaşmıştır. Bu nüfus hareketlerine kırsal göçün katkısı %50'nin üzerinde bir oranda gerçekleşmiştir.

Türkiye'de, 1950'lerden 1990'lara kadar olan köyden kente göç büyük ölçüde zayıf ekonomik koşullarla açıklanabilirken, 1990'ların başından itibaren gerçekleşen göçler, esas olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu da ki güvenlik ve zorunlu göç gibi faktörleri de kapsayan bir artan istikrarsızlık durumundan kaynaklanmıştır. Bu artan istikrarsızlık ortamıyla, köylerdeki nüfus öncelikle kendi bölgelerinde bulunan yakın şehir merkezlerine göç etmeye başlamış ve daha sonra da batıdaki Adana, İçel, İstanbul, İzmir ve Bursa gibi daha büyük şehirlere yönelmiştir.

Türkiye, aynı zamanda azımsanmayacak ölçüde bir dış göç tecrübesi de yaşamıştır ama yine de, iller arası göçün oranı ile karşılaştırıldığında,

⁸ Hanife Akar, "Challenges for School in Communities With Internal Migration Flows: Evidence From Turkey," *International Journal of Educational Development*, 2009, s.1

uluslararası göçün oranı oldukça küçüktür. Türkiye İş Kurumu istatistiklerine göre, 1975 ve 2000 yılları arasında beş yıllık aralıklarla gerçekleşen iller arası göç ortalaması 3 milyon kişinin üzerinde olmuştur. Öte yandan, 1975- 2000 yılları arasındaki beş yıllık aralıklarda diğer ülkelere göç eden kişilerin ortalaması yaklaşık 200 bin kişi dolayındadır. Diğer bir deyişle, 1975 ve 2000 yılları arasında, her uluslararası göçmene karşılık 15 iller arası göçmen bulunmaktaydı.⁹

1980’li yıllardan sonra, Türkiye daha geniş kapsamlı bir ekonomik yeniden yapılandırma sürecine entegre olmuştur. Bu süreç, dünyanın diğer yerlerindeki gibi, Türkiye’nin birçok şehrinde sosyal kutuplaşmayla sonuçlanmıştır. Türkiye aynı esnada, 1970’lerdeki ekonomik krizin olumsuz etkilerinden kurtulmak için, 1980’lerde yapısal değişim programlarını da benimsemiştir. Bu tür programların uygulanması, orta ve düşük gelirli aileler üzerinde birçok olumsuz etki yaratmış ve ihracat temelli, liberalleşmeye bağımlı bir kalkınma modeli benimsendiği için, sömürücü bir ihracat desteği, enflasyonun kaynağı haline gelmiştir. Bu dönemde dış borç oranları ve fiyat kontrolleri serbestleştirilmiş ve bazı alanlardaki sübvansiyonlar da kesilmiştir. Aynı süreçte, ülke, küreselleşen ekonominin baskı altında bulunuyordu ve söz konusu etkiler nedeniyle, Türkiye 1990’ların sonunda bir ekonomik kriz yaşamak durumunda kalmıştır. Yaşanan kriz neticesinde para piyasalarının gelişmesiyle birlikte üretim kapasitesinde düşüşler ortaya çıkmış, kentsel alanlar ve sermaye piyasası ekonomik yatırımların yeni aracı olmuştur.¹⁰

Türkiye nüfusu 1960 yılından bu yana önemli miktarda artarak iki katına çıkmıştır. Nüfus artışı istihdam artışından daha fazla olduğu için, özellikle kırsal alanlarda yaşayan, bölge insanının kentsel alanlara göçü oldukça yüksektir. Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında kurulduğunda, nüfusun büyük çoğunluğu (%83) kırsal alanlarda yaşamaktaydı ve kentsel bölgelerde, ülkenin kalkınmasına katkı sağlayacak, nitelikli insan gücü eksikliği bulunuyordu. Özellikle, İstanbul, sanayi, ticaret, yüksek eğitim, hastaneler ve diğer kurumlar için uygun olan tek şehirdi. Bu nedenle, siyasetçiler ve idareciler kentleşmeyi, modernleşmeyi ve kalkınmayı yeni

⁹ Murat G. Kırdar, D. Şirin Saracoğlu, “Migration and Regional Convergence: An Empirical Investigation for Turkey,” *Regional Science*, vol.87, no.4, November 2008, s.548-549

¹⁰ İpek Özbek Sönmez, “Concentrated Urban Poverty: The Case of İzmir Inner Area Turkey,” *European Planning Studies*, vol.15, no.3, April 2007, s.326

bölgelere yaymaya ve Ankara, Bursa, İzmir ve Adana gibi şehirlere genişletmeye karar vermiş ve bunu gerçekleştirmişlerdir.

Sonuç olarak, 1950’li yıllar sonrası Türk toplumunun yapısında, önemli değişiklikler görülmüştür. Yüzyıllardır bu topraklara bağlı yaşamış Anadolu köylüleri, kitleler halinde kentsel merkezlere göç etmeye başlamıştır. Sonuç hem kırsal hem de kentsel ekonomilerin dönüşümünün yanı sıra, hem köylülerin yaşam tarzını ve hem de Türk toplumunun sosyal yapısını değiştiren hızlı bir dönüşüm olmuştur. Ülke nüfusunun büyük bir bölümü artık toprakta çalışmamaktadır. Ankara, 1923 yılında başkent olduğunda 25 bin kişinin yaşadığı bir şehirken, 2016 yılında 5 milyon kişiden daha fazla kişiyi barındıran ve aynı zamanda Türkiye’nin ikinci en büyük sanayi, ticaret, eğitim ve kültür merkezi olmuştur.¹¹

Tablo 1: 1975-2000 Yılları Arasında Yerleşim Yerlerine Göre Göç Eden Nüfus

Yerleşim Yeri	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1995-2000
Toplam	3 584 421	3 819 910	5 402 690	6 692 263
%	100	100	100	100
İl ve İlçe Merkezinden	1 752 817	2 146 110	3 359 357	3 867 979
İl ve İlçe Merkezine %	48.90	56.18	62.18	57.80
Belde ve Köyden	610 067	860 438	969 871	1 168 285
İl ve İlçe Merkezine %	17.02	22.53	17.95	17.46
İl ve İlçe Merkezinden	692 828	490 653	680 527	1 342 518
Belde ve Köye %	19.33	12.84	12.60	20.06
Belde ve Köyden	528 709	322 709	392 935	313 481
Belde ve Köye %	14.75	8.45	7.27	4.68

Kaynak: TÜİK (2005)

Yukarıda, tablo 1’de 1975-2000 yılları arasında Türkiye’de yerleşim yerlerine göre göç eden nüfusa ilişkin rakamlar yer almaktadır. Buna rakamlara göre 1975-1980 yılları arasında göç edenlerin %48,9’u il ve ilçe merkezinden, başka il ve ilçe merkezine, %17,02’si belde ve köyden, il ve

¹¹ Halil İ. Taş, Dale R. Lightfoot, “Gecekondu Settlement in Turkey: Rural Urban Migration in the Developing European Periphery,” *Journal of Geography*, vol.104, s.264-265

ilçe merkezine, %19,33’ü il ve ilçe merkezinden, belde ve köye, %14,75’i belde ve köyden, başka belde ve köye göç etmiştir. Bu dönemde yaşanan göçün %65,92’si il ve ilçe merkezlerine doğru olmuştur. Yine aynı dönemde yaşanan göçün %34,08’i ise belde ve köylere doğru bir hareketlilik göstermiştir. 1975-1980 Yılları arasında yaşanan yer değiştirmeler açısından değerlendirdiğimizde, karşımıza çıkan önemli bir husus dikkat çekmektedir. Bu husus, belde ve köyden, il ve ilçe merkezlerine göç eden nüfusun toplam nüfusa oranı %17,02 iken, il ve ilçe merkezinden, belde ve köye göç eden nüfusun toplam nüfusa oranının %19,33 olmasıdır.

1980-1985 Yılları arasında Türkiye’de, göç hareketine katılanların %56,18’i il ve ilçe merkezinden yine il ve ilçe merkezine, %22,53’ü belde ve köyden, il ve ilçe merkezine, %12,84’ü il ve ilçe merkezinden, belde ve köye, %8,45’i ise belde ve köyden yine belde ve köye göç etmiştir. 1980-1985 Döneminde meydana gelen göçün %78,71’i il ve ilçe merkezlerine doğru, %21,9’u ise belde ve köylere doğru olmuştur. Bu dönemde il ve ilçelere doğru yaşanan göç bir önceki yani 1975-1980 dönemine göre %12,79 artış göstermiştir.

1985-1990 Yılları arasında göç edenlerin sayısına ve oranına baktığımızda ise ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır; göç hareketi gerçekleştirenlerin %62,18’i il ve ilçe merkezinden, il ve ilçe merkezine, %17,95’i belde ve köyden il ve ilçe merkezine, %12,6’sı il ve ilçe merkezinden belde ve köye, %7,27’si ise belde ve köyden başka belde ve köye göç hareketi gerçekleştirmiştir. Bu dönemde, gerçekleşen göçlerin %80,13’ü il ve ilçe merkezlerine doğru olmuştur. 1985-1990 Dönemi ele alındığında, il ve ilçe merkezlerine doğru gerçekleşen göç, hem 1975-1980 ve hem de 1980-1985 dönemlerine göre artış göstermiştir.

Tablo 1’de yukarıdaki yılları takip eden bir başka dönem ise 1995-2000 yılları arasını kapsayan dönemdir. Bu dönemde gerçekleşen göç hareketine katılan kişi sayısı 6.692.263’tür. Göç eden bu insanların %57,8’i il ve ilçe merkezlerinden il ve ilçe merkezlerine, %17,46’sı belde ve köyden il ve ilçe merkezlerine, %4,68’i ise belde ve köyden belde ve köye göç etmiştir. 1995-2000 Döneminde göç edenlerin %75,26’sı il ve ilçe merkezlerine, %24,74’ü ise belde ve köylere göç etmiştir. 1975-1980 dönemi dikkate alındığında 1995-2000 döneminde il ve ilçe merkezlerine doğru olan göçte artış gerçekleşmiş fakat 1980-1985 ve 1985-1990 dönemleri dikkate alındığında, 1995-2000 döneminde, il ve ilçe merkezlerine doğ-

ru olan göçte, önceki dönemlere göre azalma söz konusudur. Bir başka dikkate değer hususta, 1995-2000 Yılları arasında belde ve köyden il ve ilçe merkezine göç eden nüfus oranı %17,46'ı iken, il ve ilçe merkezinden belde ve köye göç eden nüfus oranının %20,06 olmasıdır. Bu durum bize 1975-1980 döneminde olduğu gibi, 1995-2000 yılları arasında da Türkiye'de bir tersine göç hareketi yaşandığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Yaşanan tersine göç hareketini her iki dönem açısından ele alacak olursak, dönemsel benzerlikler olduğu hemen göze çarpacaktır şöyle ki; her iki dönemde de Türkiye'de sosyal, siyasal ve ekonomik sıkıntıların üst seviyede olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ortaya çıkan olumsuzlukları ayrıntılı olarak ele almak başka bir araştırmanın konusu olacak kadar karmaşık olduğu için yüzeysel olarak bahsetmenin daha doğru olduğu açıktır. Bu tür dönemlerde insanların yaşamlarını hem sosyal ve hem de ekonomik açıdan daha rahat sürdürebilecekleri aynı zamanda önceden bağlarının olduğu bölgelere yerleşmeleri doğal bir insan davranışıdır.

Tablo 2: 2007-2011 Yılları arasında yerleşim yerlerine göre göç eden nüfus

Yerleşim Yeri	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011
Toplam	2 273 492	2 236 981	2 360 079	2 420 181
%	100	100	100	100
İl ve İlçe Merkezinden	1 350 986	1 371 262	1 501 300	1 572 785
İl ve İlçe Merkezine %	59,42	61,30	63,60	65,00
Belde ve Köyden	465 173	480 937	480 730	469 029
İl ve İlçe Merkezine %	20,46	21,50	20,37	19,38
İl ve İlçe Merkezinden	378 154	321 839	309 782	306 903
Belde ve Köye %	16,63	14,39	13,13	12,68
Belde ve Köyden	79 179	62 943	68 267	71 464
Belde ve Köye %	3,49	2,81	2,90	2,94

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 31.12.2008-2009-2010-2011 sonuçları

Yukarıda tablo 2'de 2007-2011 yılları arasında Türkiye'de yerleşim yerlerine göre göç eden nüfus sayısal olarak verilmiştir. Rakamlardan da anlaşılacağı gibi, iller arasında gerçekleşen nüfus hareketliliği her yıl için artan

bir seyir izlemiştir. 2007-2008 döneminde, bir ilden başka bir ile göç edenlerin sayısı toplam göçün %59,42’sini oluşturmaktayken, bu rakam 2010-2011 yılları arasında %65’e yükselmiştir. Belde ve köyden, il ve ilçe merkezine göç edenlerin toplam göçe oranı 2007-2009 döneminde artış göstermiş ancak, 2008-2011 yılları arasında bu oran azalma yönünde bir seyir izlemiştir. 2007-2009 arasında %1,04’lük artışa karşılık, 2008-2011 arasında, %2,12’lik bir azalış göze çarpmaktadır. İl ve ilçe merkezinden, belde ve köye doğru yaşanan göçü ele aldığımızda ise 2007-2011 yılları arasında sürekli bir azalma ile karşılaşmaktayız. 2007-2008 arasında %16,63 olan oran, 2010-2011 yılları arasında %12,68’e düşmüştür. Belde ve köyden, yine belde ve köye doğru olan göç hareketleri ise, yıllara göre azalan ve artan şekilde farklılıklar göstermektedir. 2007-2008 yılları arasında, toplam göç içerisinde %3,49 olan oran, 2010-2011 yılları arasında %2,94’e gerilemiştir. Bu durum bize Türkiye’de yaşanan ekonomik değişimin ipuçlarını vermektedir. Kısaca ele almak gerekirse; uygulanan tarımsal politikalar sonucunda işsizleşen kırsal bölge insanları, kentsel alanlarda ortaya çıkan ara eleman ihtiyacını karşılamak ve sermayenin ihtiyaç duyduğu tüketimin birer unsuru olmak için kentsel bölgelere göç et(tiril)miştir.

Yukarıda yer alan tablo-1 ve tablo-2’de ki dönemler karşılaştırıldığında, göze çarpan en belirgin fark, 1975-2000 yılları arasında kimi dönemlerde kırsal bölgelere yapılan göç hareketi daha yüksek oranda gerçekleşmiş. Ancak, 2007-2011 döneminde böyle bir durum söz konusu olmamıştır.

Tablo 3: Türkiye’de Şehir ve Köy Nüfusu (1975-2000)

Yıllar	1975	1980	1985	1990	2000
Toplam (%)	40 347 719 100	44 736 957 100	50 664 458 100	56 473 035 100	67 803 927 100
Şehir (%)	16 869 068 41.81	19 645 007 43.91	26 865 757 53.02	33 326 351 59.01	44 006 274 64.9
Köy (%)	23 478 651 58.19	25 091 950 56.09	23 798 701 46.98	23 146 684 40.99	23 797 653 35.1

Kaynak: TÜİK (2003)

Tablo 3'te Türkiye'de 1975-2000 yılları arasında şehirlerde ve köylerde yaşayan nüfus ile şehir ve köy nüfuslarının toplam nüfus içerisindeki yüzde oranı verilmiştir. Buna göre, 1975 yılında toplam nüfusun %58,19'u köylerde, %41,81'i ise şehirlerde yaşamaktaydı. Bu oran ve nüfus miktarı 1980 yılına gelindiğinde şehirlerin lehine bir değişimin başladığının göstergesi olarak, köylerde %56,09'a düşmüş ve şehirlerde %43,91'e yükselmiştir. 1985 Yılına gelindiğinde ise şehirlerde yaşayan nüfus miktarı dengeyi şehirler lehine bozmuştur. 1985 Yılında şehirlerde yaşayan nüfus %53,02'ye yükselmiş bunun aksine, köylerde yaşayan nüfusta önemli bir azalma meydana gelmiş ve %46,98'e gerilemiştir. Şehirlerin lehine değişen bu nüfus hareketliliği 1990 yılına gelindiğinde de kendini bariz bir şekilde göstermiştir. Buna göre, toplam nüfusun şehirlerde yaşayan kısmı %59,01'e yükselmiş, köylerde yaşayan kısmı ise %40,99'a gerilemiştir. 2000 Yılında ise yine bu değişim tekrarlamaya devam etmiş ve şehirlerde yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı %64,9' çıkarken, köylerde yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı azalarak, %35,1'e gerilemiştir.

Yukarıda açıklanan rakamlardan da anlaşılacağı üzere, Türkiye'de 1975-2000 yılları arasında kırsal alanlardan şehirlere doğru bir hareketlilik yaşanmıştır. Bu hareketlilik önemli bir kırsal göçün yaşanmasına neden olmuştur.

Tablo 4: Türkiye'de şehir ve köy nüfusu (2007-2016)

YILLAR	2007	2008*	2009	2010	2011	2012	2013**	2014	2015	2016
Toplam	70 568 256	71 517 100	72 561 312	73 722 988	74 724 269	75 627 384	76 667 864	77 695 904	78 741 053	79 814 871
%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Şehir	49 747 859	53 611 723	54 807 219	56 222 356	57 385 706	58 448 431	70 034 413	71 286 182	72 523 134	73 671 748
%	70,49	74,96	75,53	76,26	76,79	77,28	91,34	91,75	92,10	92,30
Köy	20 838 397	17 905 377	17 754 093	17 500 632	17 338 563	17 178 953	6 633 451	6 409 722	6 217 919	6 143 123
%	29,51	25,04	24,47	23,74	23,21	22,72	8,65	8,25	7,89	7,69

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>, temel istatistikler, nüfus istatistikleri, erişim tarihi: 13.10.2016

*Bir önceki yıla göre "il ve ilçe merkezleri" ile "belde ve köyler" nüfuslarındaki büyük farklılıkların ana nedeni, 5747 sayılı Yasa uyarınca yapılan idari bölünüş değişiklikleridir.

**Bir önceki yıla göre "il ve ilçe merkezleri" ile "belde ve köyler" nüfuslarındaki büyük farklılıkların ana nedeni, 636 sayılı Yasa uyarınca yapılan idari bölünüş değişiklikleridir.

Tablo 4’te görülen rakamlar da bize, Türkiye’de 2007 ve 2016 yılları arasında nüfus artışıyla birlikte, şehir nüfusunda da bir artış olduğunu göstermektedir. 2007 yılında şehirde yaşayan nüfusun, toplam nüfusa oranı %70,49 iken, bu oran artan bir seyir izleyerek, 2016 yılında %92,30’a yükselmiştir. Bununla ters yönlü olarak, köyde yaşayanların oranında ise azalma söz konusu olmuştur. Köyde yaşayan nüfusun, toplam nüfusa oranını 2007 yılında %29,51 seviyesinde iken, 2016 yılında %7,69 seviyesine gerilemiştir. Şehir nüfusunda meydana gelen bu artış ve bunun tersi yönde, köy nüfusunda görülen düşüşü, siyasi karar alıcıların ve kanun koyucuların politik eylemlerini bir kenara bırakırsak temel olarak, Türkiye’de uygulanan tarımsal ve ekonomik politikaların meydana getirmiş olduğu değişim ve dönüşümün bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

1.1.1. Türkiye’de kırsal göçü ortaya çıkaran nedenler

1.1.1.1. Bölgelerarası eşitsizlikler

İnsanların kırsal göç hareketi, Türkiye için oldukça eskilere dayanan bir olgudur. Ancak 1950’lerin hızlı sanayileşme süreci beraberinde yeni bir göç dalgası getirmiştir. Bu göç Anadolu’nun doğusundaki en fakir kırsal alanlardan Marmara, Ege ve Akdeniz gibi batıdaki en zengin üretici bölgelere doğru gerçekleşmiştir. Tarımın makineleşmesi, hızlı nüfus artışı, nispeten kısıtlı miktarda işlenmiş toprak ve üretkenlikteki geniş bölgesel ve sektörel farklılıklar gibi ek faktörler de göç hareketlerinde etkili olmuştur. Artan göç hareketleri sonucunda, 1955 yılında %28,8 olan kentsel nüfus, 1997 yılında %65,1’e ve 2007 yılında ise %70,5’e kadar ulaşmıştır. Bu konuda yapılan araştırmalar göçün sebeplerini, barınma ve yaşam kalitesi, kültürel etkileşim, kimlik ve entegrasyon gibi pek çok açıdan incelemiştir.¹²

Türkiye’de, bölgelerarası ekonomik ve sosyal gelişmişlik farkları sonucu oluşan göç oldukça dikkat çekicidir. Aşağıda Tablo 5’te yer alan, DPT tarafından yaptırılmış olan, *İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması* sonucunda elde edilen verilere göre, Türkiye beş ayrı gelişmişlik derecesine göre sınıflandırılmıştır. Sosyo-ekonomik gelişmişlik kriterine göre yapılan bu çalışma sonucunda, beş il 1. Derecede

¹² Hülya Koşar Altınyelken, “Coping Strategies Among Internal Migrant Students in Turkey,” *International Journal of Educational Research*, vol.48, 2009, s.175

gelişmiş, yirmi il 2. Derecede gelişmiş, yirmi bir il 3. Derecede gelişmiş, on dokuz il 4. Derecede gelişmiş ve on altı il 5. Derecede gelişmiş iller kategorisinde yer almıştır. Tabloda 1. ve 2. Derecede gelişmiş iller kategorisinde yer alan iller göç hareketinin en fazla olduğu ve en fazla göç alan iller durumundadır.

Tablo 5: Derecesine göre illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması (2003)

1.Derecede Gelişmiş İller		2.Derecede Gelişmiş İller		3.Derecede Gelişmiş İller		4.Derecede Gelişmiş İller		5.Derecede Gelişmiş İller	
Sıra	İl	Sıra	İl	Sıra	İl	Sıra	İl	Sıra	İl
1	İstanbul	6	Eskişehir	26	Konya	47	Osmaniye	66	Bayburt
2	Ankara	7	Tekirdağ	27	Karabük	48	K.Maraş	67	Kars
3	İzmir	8	Adana	28	Isparta	49	Niğde	68	Şanlıurfa
4	Kocaeli	9	Yalova	29	Hatay	50	Giresun	69	Iğdır
5	Bursa	10	Antalya	30	Uşak	51	Kastamonu	70	Batman
		11	Kırklareli	31	Burdur	52	Tunceli	71	Gümüşhane
		12	Denizli	32	Samsun	53	Sivas	72	Mardin
		13	Muğla	33	Kırıkkale	54	Kilis	73	Siirt
		14	Bolu	34	Nevşehir	55	Bartın	74	Ardahan
		15	Balıkesir	35	Karaman	56	Aksaray	75	Van
		16	Edirne	36	Elazığ	57	Sinop	76	Bingöl
		17	Mersin	37	Rize	58	Erzincan	77	Hâkkâri
		18	Bilecik	38	Trabzon	59	Çankırı	78	Şırnak
		19	Kayseri	39	Amasya	60	Erzurum	79	Bitlis
		20	Gaziantep	40	Kütahya	61	Tokat	80	Ağrı
		21	Zonguldak	41	Malatya	62	Ordu	81	Muş
		22	Aydın	42	Kırşehir	63	Diyarbakır		
		23	Sakarya	43	Artvin	64	Yozgat		
		24	Çanakkale	44	Afyon	65	Adıyaman		
		25	Manisa	45	Düzce				
				46	Çorum				

Kaynak: Bülent Dinçer, **İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003)**, Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın no.2671, Mayıs 2003, s.71

“Ülkemizdeki nüfus hareketleri bölgeler temelinde ele alındığında, sürekli göç veren ve sürekli göç alan bölgeler ayrımı söz konusu olabilmektedir. Sürekli göç veren bölgeler Doğu, Güneydoğu ve Karadeniz Bölgeleri, sürekli göç alan bölgeler ise, İstanbul ve Kocaeli gibi sanayi merkezlerini, Muğla ve Antalya gibi yumuşak iklimli kentleri içine alan Akdeniz, Marmara ve Batı Anadolu Bölgeleridir.”¹³

1.1.1.2. Terör ve kan davaları

Türkiye’de, iç göç hareketine sebep olan terör olayları ve kan davaları bu hareketin önemli aktörleri haline gelmişlerdir. 1980’li yıllardan sonra özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde yaşayan insanların sözü edilen bu zorunlu nedenlerle göçü, hem göç edenler ve hem de ülke açısından oldukça dramatik sonuçlar doğurmuştur. Çoğunlukla, Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğusu’nda faaliyet gösteren ve silahlı eylemler gerçekleştiren terör örgütü, burada yaşayan insanların ciddi güvenlik endişeleri yaşamalarına sebebiyet vermiştir. Bu bölgelerde bulunan mezra, köy, kasaba v.b. yaşam alanlarında hayatlarını sürdüren insanlar, üzerlerindeki örgüt baskıları nedeniyle can güvenliğinden endişe duymaya başlamıştır. Duyulan bu endişelerin, insanların ticari faaliyetlerine de önemli yansımaları söz konusudur. Hayvancılıkla uğraşan insanlar, otlak ve meraları, çiftçilikle uğraşan insanlar ise topraklarını kullanamaz hale gelmiştir. Bu sebeple insanlar bölge illerine ve hatta bölge dışında bulunan illere göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu durum önemli bir kırsal göç hareketi yaşanmasına neden olmuştur.

Can güvenliği endişesiyle yapılan zorunlu göçlerin bir diğer aktörü ise kan davalarıdır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde oldukça fazla yaşanmakta olan bu durum nedeniyle, insanlar can güvenliği endişesiyle yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmaktadırlar. İki aile arasında daha önceden gerçekleşmiş bir çatışma ve sonucunda gerçekleşmiş olan bir ölüm olayının ardı sıra yaşanan süreç, olaya taraf olan her iki aile için de güvensiz bir ortamın doğmasına ön ayak olmaktadır. Bu güvensiz durumdan kurtulmak isteyen aileler yaşadıkları yerleri terk etmek ve başka yaşam alanlarına göç etmek zorunda kalmaktadırlar.

¹³ Devlet Planlama Teşkilatı, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Nüfus Demografi Yapısı, Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayın no. 2556, Ankara 2001, s.31

Yukarıda sözü edilen nedenlerle gerçekleştirilen bu hareketlilikler sonucunda, önemli sayıda insan, kırsal göçün aktörleri olmak zorunda kalmışlardır. Resmi kurumların yayınlamış olduğu bazı raporlara göre Türkiye'nin bu bölgelerinde bulunan binin üzerinde köy, terör olayları nedeniyle terk edilmiştir.

1.1.1.3. Tarımsal politikalar

Devletin, tarıma düzenleyici ve destekleyici olarak katılımı hem tarımsal kalkınma hem de tümünden bir ekonomik ilerleme için gerekli koşuldur. Bu nedenle, tarıma karşı olan herhangi bir politika, ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılmasına engel olacaktır. Ekonomi teorisi, ekonomi tarihi ve çağdaş deneysel analizlerin önemli bir kısmı da bu iddiaları şiddetle desteklemektedir.¹⁴

Türkiye'de, 1950 yılını izleyen ilk yıllarda büyük arazi sahipleri (toprak ağaları), ekonomik olduğu kadar siyasi bakımdan da önemli bir güce sahiptiler. Parlamenter sistemin hayata geçirilmesi ile birlikte bu güce sahip olanlar, köylüler üzerindeki nüfuzlarından ötürü önemli oy potansiyeline sahip hale gelmişlerdir. Tarımsal üretim yoluyla ülkeyi kalkındırma düşüncesi, bu kesimi tarım alanında egemen bir konuma getirmiştir.

Devlet tarafından tarım makinelerinin ithal edilmesi, tarımsal kredilerin verilmesinin yanı sıra, tarımsal alanların bu alanları eken kişilere dağıtılması tasarlanmaktaydı. Ancak önemli oy potansiyeline sahip toprak ağalarının tepkisinden çekinen siyasi irade, bunun yerine kamuya ait alanları bu ekicilere dağıtma yoluna başvurmuştur, ancak bu uygulama köylüler açısından tatmin edici bir sonuç doğurmaktan uzak kalmıştır.¹⁵

Uluslararası ekonomik sistem, sanayileşmiş ülkelerdeki kırsal dönüşümü şekillendirirken, ulus devletler de bu süreçte önemli bir rol oynamıştır. Türkiye'de, devletin resmi ekonomideki rolü 1920'lerde, altyapı, banka kurma, ticareti düzenleme gibi endüstrinin farklı kollarına yönelik girişimler nedeniyle genişlemiştir. 1950'den 1980 yılına kadar, devlet politikalarının teşviki, ekili alanları (yaklaşık %66 oranında), traktör kullanı-

¹⁴ Dirk Bezemer, Derek Header, "Agriculture Development and Urban Bias," *World Development*, vol.36, no.8, 2008 s.1343-1345

¹⁵ Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, I. Dünya Savaşından 1971'e*, çeviren: Babür Kuzucu, kitap 3, Altıncı baskı, İstanbul, Belge Yayınları:65, Kasım 1992, s.188

mını (1950’de 10 bin iken 1980’de 450 bin’e çıktı) ve gübre kullanımını arttırıcı etkiler doğurmuştur. Tarımdaki bu endüstriyel büyüme yine de, birkaç insanın veya toprak sahibinin geniş alanlara hükmettiği yerlerde etkili olmamıştır.

1981 Yılı verilerine göre, Türkiye’de son beş yılda 409.666 aile köyden göç etmiştir. Bunlardan 160.047 aile (664.319 kişi) yurtdışına, 249.619 aile ise yurtiçinde başka bir yerleşim merkezine göç etmiştir. Köyde toprak sahibi olup köy dışına yerleşen aile sayısı ise 509.020’dir. Bu durum şöyle bir neden sonuç ilişkisi yaratmaktadır. Neden; çok küçük toprak parçasına sahip olan bu aileler geçim sıkıntısından dolayı köylerini terk etmişlerdir. Sonuç ise; bu insanlar göç ettikleri yerde geçimlerinin bir bölümünü köylerinde mevcut topraklarından sağlayacakları yani tamamen işyerlerinden alacakları ücretle geçinmek zorunda kalmayacakları için daha düşük ücretlerle çalışmaya razı olmuş ve bunun sonucunda da çalıştıkları işyerlerinde işçi ücretlerinin düşmesine neden olmuşlardır.¹⁶

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan, 1980’li yıllara kadar tarım çeşitli yapısal değişim ve dönüşümlere uğramıştır. Bu değişim ve dönüşümlerin oluşmasında, Kurtuluş Savaşı’nın yarattığı göçler (mübadele), hükümetlerin hazine arazilerini dağıtması, kentleşmenin yarattığı iç göçler, hızlı nüfus artışı, daha önce ekime elverişli olmayan toprakların yeni yatırımlarla kullanıma açılması, meraların tarım arazisine dönüştürülmesi, traktör kullanımının yayılması, ara girdi kullanımının yayılması gibi karmaşık sosyo-ekonomik süreçler etkili olmuştur. Kısacası, 1980’li yıllara kadar geçen elli yıllık zaman süresince tarım, örgütlenme biçiminden, sosyal yapısına, kullanılan teknolojilerden, piyasa düzenine kadar çok boyutlu bir değişim ve dönüşüme uğramıştır. Bu değişim ve dönüşümün oluşmasında mevcut hükümetlerin bilinçli bir politika izlemelerinin önemli bir payı vardır.

Türkiye’de 1980’li yılların başından itibaren tarımsal politikalarda önemli dönüşümler söz konusu olmuştur. 24 Ocak 1980 Yılında 24 Ocak Kararlarının¹⁷ ve buna ilişkin programın uygulamaya konulmasıyla birlik-

¹⁶ Muzaffer İlhan Erdost, **Kapitalizm ve Tarım**, 2. Baskı, Ankara, Onur Yayınları, Nisan 1984, s.192

¹⁷ 24 Ocak 1980 İstikrar Programının teorik temeli neo-liberal yaklaşımlardır. 24 Ocak 1980 İstikrar Kararlarının tamamen orijinal bir istikrar programı olduğu söylenemez. Bu program daha önceki yıllarda Türkiye’de uygulamaya konan istikrar programlarına benzediği gibi, IMF’nin gözetiminde kimi Latin Amerika ülkelerinde uygulanan Ortodoks istikrar programları ile de

te, devletin tarım kesimine bakışında değişiklikler kendini göstermiştir. Yaşanan bu değişiklikler 1984 yılı başından itibaren belirginleşmeye başlamış ve gittikçe keskinleşmiştir. Türkiye'deki tarımsal politika dönüşümünü 1970'li yılların sonundan itibaren dünya piyasalarında dış ticaret hadlerinin tarım ürünleri aleyhine gelişmesi ve uluslararası sermayenin baskı ve etkileri ile ilişkilendirmek mümkündür. Buna paralel olarak, Türkiye'de de önemli değişiklikler kendini göstermiştir. Bu değişiklikleri şöyle açıklamak mümkündür; öncelikle devletin tarıma karşı olan koruyucu ve düzenleyici tavrında önemli farklılıklar kendini göstermiş, dış ticaret korumacılığı oldukça azalmış ve tarım kesimi piyasa koşullarının insafına bırakılmıştır. Bununla birlikte, tarımsal sübvansiyonlar büyük ölçüde kaldırılmış, tarım piyasalarını düzenleyici kamu kurumları (Tariş, Trakyabirlik, Çukobirlik ve Fiskobirlik v.b.) avantajlarını yitirmiş, bu kurumların özelleştirilmesi gündeme gelmiş ve bazılarının sahip oldukları tekel gücüne son verilmiştir. Tohum tedarikiyle ilgili olarak kamunun işlevine son verilmiş iç ve dış sermayeye bu konuda serbestlik tanınmıştır.

Sonuç olarak, tamamen dış rekabete açık hale gelen ekonomide imalat sanayi ve hizmetlerin rekabet gücünü artırmak için tarımın bir araç olarak kullanılması eğilimi kendini göstermiştir. Bunun temel nedeni, sanayi için bir girdi oluşturan tarım ürünlerinin fiyatlarının düşük tutularak, maliyet artışlarının önlenmeye çalışılmasıdır.¹⁸

2. Türkiye'de yaşanan kırsal göçün Diyarbakır ili örneğinde incelenmesi

2.1. Araştırmanın amacı

Ülkemizde yaşanmakta olan kırsal göç hareketlerinin, ekonomik ve sosyal açıdan bir takım değişimler ve dönüşümlere neden olduğu sürekli olarak

benzerlik göstermektedir. Bu benzerlik hem programın içeriği hem de etkileri bakımından söz konusudur. 24 Ocak İstikrar Programı öncelikle enflasyon ve ödemeler dengesi güçlükleri ile mücadele için hazırlanmış bir tedbirler paketi olarak sunulsa da uzun ve kısa vadeli amaçlarının çokluğu ile karakterize edilmektedir. 24 Ocak İstikrar Programının temel felsefesi ekonomide devlet müdahalesini en aza indirerek piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması idi. Bkz.: Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişimi Bugünkü Durumu**, Gözden geçirilmiş 4. Baskı, Bursa, Ezgi Kitapevi Yayınları, Şubat 1997, s.171-172-173

¹⁸ Gülten Kazgan, **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, editör: Oya Baydar, İstanbul, Bilanço 98 Yayın Dizisi, Şubat 1999, s.31-33

dile getirilmektedir. Kırsal göç, insanların yaşadıkları kırsal alanları çeşitli nedenlerle terk ederek şehir merkezlerinde kendilerine yeni bir hayat kurmaları ile sonuçlanan bir süreçtir. Bu süreç sonucunda, göç hareketini gerçekleştiren bireylerin sosyal ve ekonomik yaşantısında bazı değişiklikler meydana gelmektedir. Bu sadece göç edenlerin yaşamını etkileyen bir süreç değildir, çünkü kırsal alanlardan şehirlere gelen insanlar beraberlerinde kırsal yaşam tarzını ve kültürünü de getirmektedirler. Kırsal alanlardan şehirlere taşınan yaşam tarzı ve kültür, göç edilen şehirlerin sosyal ve kültürel yapılarında da bazı değişim ve dönüşümlerin yaşanmasına neden olmaktadır.

Bu bakış açısıyla değerlendirdiğimizde, çalışmamızın temel amacı, Diyarbakır’a kırsal göç hareketini gerçekleştiren bireylerin bu hareketi sonucunda meydana gelen sosyal kültürel ve ekonomik değişimlerin öne sürdüğümüz hipotezler ve analizler çerçevesinde ortaya çıkarılmasıdır.

2.2. Araştırmanın kapsamı ve örneklem seçimi

Araştırmanın kapsamı Diyarbakır ili merkezi ile sınırlı tutulmuştur. Bu nedenle, Diyarbakır ili merkezine kırsal alanlardan göç etmiş kişiler ile yüz yüze nicel araştırma çalışması yapılmıştır. Anketörler vasıtasıyla, çeşitli eğitim düzeylerine sahip farklı yaş gruplarından kadın ve erkek 1.000 kişi ile yüz yüze görüşme yapılmıştır. Araştırmanın Diyarbakır iline yönelik olarak yapılmasının nedeni bu ilin kırsal göçün en çok yaşandığı illerimizden biri olmasıdır.

Anket çalışmasının yapılacağı hedef kitle Diyarbakır ili merkezinde yer alan Bağlar ve Şehitlik ilçelerinde ikamet eden kişilerden oluşturulmuştur. Bunun nedeni, kırsal göç yoluyla Diyarbakır’a gelenlerin büyük bir çoğunluğunun bu ilçelerde ikamet ediyor olmasıdır. Araştırmanın örneklem seçim yöntemi olarak, iradi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem; örneğe girecek birimlerin tesadüfi olarak seçilmediği, araştırmacının kendi takdiri ile seçtiği birimlerden oluşan örneklere dayanan örnekleme türüdür. Doğal olarak, araştırmacının örnek çekeceği ana kütle hakkındaki bilgisine ve tarafsızlığına bağlıdır. Ana kütle için iyi tanındığı ve tarafsızlığın söz konusu olduğu durumlarda, tesadüfi örneklemeden daha gerçekçi sonuçlar verebilir. Tesadüfi olmayan örnekleme; iradi örnekleme ve kota örnekleme olmak üzere ikiye ayrılır.

Bu çalışmada kullanılan iradi örnekleme yönteminde, örneğe girilecek birimler araştırmacının uzman görüşlerine dayanarak ana kütle temsil ettiğine inandığı birimlerdir. Birimlerin seçilme ihtimalleri bilinmediği gibi, bu birimlere dayanan istatistik ölçülerinin hatalarının da hesaplanması mümkün değildir. Az sayıda birim üzerine yapılabilir. Ana kütle yapısının araştırmacı tarafından çok iyi bilindiği ve tarafsızlığın korunabildiği durumlarda iyi sonuçlar verebilir.¹⁹

2.3. Araştırmanın yöntem ve teknikleri

Araştırmamıza dayanak teşkil edecek verilere ulaşmak için, nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Otuz sorudan oluşan bir anket formu düzenlenmiş ve bu anket formunda yer alan sorular anketörler tarafından, katılımcılara sorulmuştur. Yüz yüze yapılan bu görüşmelerde, katılımcıların verdiği cevaplar anket formuna işaretleştirilmiştir.

Düzenlenen anket formunda yer alan otuz sorudan büyük bir çoğunluğu kapalı uçlu sorulardan oluşmuştur. Katılımcıların eğitim düzeylerinin düşüklüğü göz önüne alındığından dolayı, anket sorularının büyük bir çoğunluğunun kapalı uçlu sorular olmasına özellikle dikkat edilmiştir. Bununla beraber, 30 sorudan 7'si, 5'li derecelendirme soruları şeklinde hazırlanmış ve katılımcıların bu sorulara kesinlikle evet, evet, kararsızım, hayır ve kesinlikle hayır şeklinde düzenlenmiş cevaplardan birini vermesi istenmiştir.

Araştırmanın verilerinin analizinde, SPSS 15.0 istatistiksel paket programı içerisinde yer alan *frekans analizi*, *karşılaştırmalı tablo analizi*, *güvenilirlik analizi* ve ***ki-kare bağımsızlık testi*** kullanılmıştır. Güvenilirlik analizinin sosyal olguları ölçmek için kullanıldığı anketlerde, aynı düşüncede olan kişilerin görüşlerini tartı gibi eşit göstermesi beklenir. Bunun için soruların ifade ediliş şekli çok önemlidir. Farklı kişiler tarafından farklı şekillerde yorumlanabilecek ifadeler, ölçüm sonuçlarının güvenilirliğini düşürür. Bu yüzden, öncelikle sorular herkes tarafından aynı anlam yüklenerek şekilde tasarlanmalıdır. Bu da, soruların kısa ve öz ifadeler içermesini gerekli kılar. Sorular insanların kafasını karıştırmamalıdır. Belirtilen nedenlerden dolayı, anket araştırması tamamlandıktan sonra

¹⁹ Neylan Orhunbilge, *Örnekleme Yöntemleri ve Hipotez Testleri*, İstanbul, Avcıol basım yayın, 1. baskı, 1997, s.9

elde ettiğimiz verilerin güvenilirlik analizine tabi tutulması gerekir. Güvenilirlik analizi sonuçları bize, yorum hatasına neden olan soruları tespit etmemizde yardımcı olur.

Yapılan çalışmanın güvenilirliğini gösteren Cronbach Alpha değerlerinin sıralanışı şu şekildedir:

$0,00 \leq \alpha \leq 0,40$ ise ölçek güvenilir değil;

$0,40 \leq \alpha \leq 0,60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşük;

$0,60 \leq \alpha \leq 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilir;

$0,80 \leq \alpha \leq 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilirdir.²⁰

Çalışmaya yönelik olarak yapılan güvenilirlik analizi sonucunda, Cronbach Alpha değeri 0,703 olarak bulunmuştur. Güvenirlilik açısından Cronbach Alpha değerinin 0,60’ın üzerinde olması gerekir, buna göre ölçeklerin oldukça güvenilir olduğunu söyleyebiliriz.

Ki-kare analiz yöntemi, özellikle sosyal bilimler alanındaki çalışmalarda yaygın olarak kullanılan bir analiz yöntemidir. ki-kare analiz yöntemi verilerin sunulmuş biçimine göre “Ki-kare Uygunluk Testi” ve “Ki-kare Bağımsızlık Testi” olmak üzere iki ana gruba ayrılır. Ki-kare analiz yöntemi, iki değişken arasında sistematik bir ilişkinin var olup olmadığını belirlemeye yardım eder. Yani ki-kare analiz yöntemi bir çapraz tabloda yer alan değişkenler arasındaki gözlenen ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmek amacıyla kullanılır. **Ki-kare bağımsızlık testi ile** veri setindeki değişkenlerin farklı ölçütlere ya da belirli bir amaca göre iki ya da çok yönlü çapraz tablo biçiminde sınıflandırılması halinde, değişkenlerin belirlenen özellikleri arasında bir bağımlılığın olup olmadığı test etmek için kullanılabilir. Değişkenlerin alt grupları arasında bağımlılık, birlikte değişim olup olmadığını ortaya çıkarmak amacıyla uygulanan ki-kare testi “Ki-kare Bağımsızlık Testi” olarak adlandırılır.

²⁰ Şeref Kalaycı, *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, editör: Şeref Kalaycı, 2. Baskı, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2006, s.321

Uygulanan Ki-kare bağımsızlık testi sonuçları aşağıda sunulmuştur:

Hipotez 1

H_0 : Diyarbakır'a göç edilen yer ile o yerdeki alışkanlıkların sürdürülmesi arasında bir ilişki bulunmamaktadır.

H_1 : : Diyarbakır'a göç edilen yer ile o yerdeki alışkanlıkların sürdürülmesi arasında bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 6: Diyarbakır'a nereden göç edildiği ile Diyarbakır'a göç edilen yerdeki alışkanlıkların sürdürülme durumu arasındaki ilişkinin karşılaştırmalı analizi

		Diyarbakır'a geldiğiniz yerdeki alışkanlıklarınızı sürdürüyor musunuz?					Toplam
		Kesinlikle hayır	Hayır	Kararsızım	Evet	Kesinlikle evet	
Diyarbakır'a nereden göç ettiniz?	Mezra	22	22	12	10	11	77
	Köy	45	194	112	163	41	555
	Kasaba	7	36	13	60	3	119
	İlçe	12	75	35	64	25	211
	Başka bir il	4	6	5	18	5	38
Toplam		90	333	177	315	85	1000

Tablo 7: Diyarbakır'a nereden göç edildiği ile Diyarbakır'a göç edilen yerdeki alışkanlıkların sürdürülme durumu arasındaki ilişkinin Ki-kare testi ile analizi

Ki-Kare Testi			
	Değer	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	86,571 ^a	16	,000
Likelihood Ratio	77,331	16	,000
Linear-by-Linear Association	13,512	1	,000
N of Valid Cases	1000		

Ki-Kare Testi başlıklı tabloda Pearson Chi-Square değeri ($p < 0,05$) ve ona bağlı p değerine bakıldığında, Diyarbakır’a göç edilen yer ile o yerdeki alışkanlıkların sürdürülmesi arasında bir ilişki olduğu söylenir. Bu duruma göre, H_1 hipotezi kabul edilir.

Yaptığımız bu analiz sonucunda, Diyarbakır’a göç edilen yerleşim biriminin türü ile Göç edilen yerdeki alışkanlıkların sürdürülmesi arasında bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre, köy, kasaba ve ilçe gibi yerleşim birimlerinden Diyarbakır’a göç edenlerin, Diyarbakır’a göç edilen yerdeki alışkanlıklarını sürdürme oranları oldukça yüksek çıkmaktadır.

Hipotez 2

H_0 : Diyarbakır’a göç etme kararında etkili olan kişiler ile en önemli göç etme nedeni arasında ilişki yoktur.

H_1 : Diyarbakır’a göç etme kararında etkili olan kişiler ile en önemli göç etme nedeni arasında ilişki vardır.

Tablo 8: Diyarbakır’a göç etme kararında etkili olan kişiler ile Diyarbakır’a göç etmenin en önemli nedeni arasındaki ilişkinin karşılaştırmalı analizi

		Diyarbakır’a göç etmenizin en önemli nedeni aşağıdakilerden hangisidir?						Toplam
		Ekonomik nedenler	Terör	Kan davası	Evlilik	Şehir yaşantısının çekiciliği	Diğer	
Diyarbakır’a göç etme kararınızda etkili olan kişiler kimlerdir?	Arkadaşlarım	31	13	4	5	12	1	66
	Akrabalarım	72	60	26	18	18	8	202
	Aile büyükleri	134	78	50	21	27	11	321
	Hiçbiri	154	63	20	33	109	22	401
	Diğer	3	0	0	7	0	0	10
Toplam		394	214	100	84	166	42	1000

Tablo 9: Diyarbakır'a göç etme kararında etkili olan kişiler ile Diyarbakır'a göç etmenin en önemli nedeni arasındaki ilişkinin Ki-kare testi ile analizi

Ki-Kare Testi			
	Değer	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	1,415E2 ^a	20	,000
Likelihood Ratio	119,921	20	,000
Linear-by-Linear Association	16,431	1	,000
N of Valid Cases	1000		

Ki-Kare Testi başlıklı tabloda Pearson Chi-Square değeri ($p < 0,05$) ve ona bağlı p değerine bakıldığında, Diyarbakır'a göç etme kararınızda etkili olan kişiler ile en önemli göç etme nedeni arasında bir ilişki olduğu söylenir. Bu duruma göre, H_1 hipotezi kabul edilir.

Diyarbakır'a göç etme kararında etkili olan kişiler ile en önemli göç etme nedeni arasında bir ilişki olduğu yapılan analizin sonuçlarından anlaşılmaktadır. Bununla ilişkili olarak yaptığım analizden elde edilen veriler ışığında, terör ve kan davası gibi zorunlu sebeplerle Diyarbakır'a göç etmiş olanların, göç etmek için Diyarbakır'ı seçmelerinde aile büyüklerinin önemli bir etkisi söz konusudur. Ekonomik nedenler, evlilik ve şehir yaşantısının çekiciliği gibi zorunlu olmayan nedenlere Diyarbakır'a göç edenler ise büyük oranda kimsenin etkisi altında kalmadan bu göç kararını vermişlerdir.

Hipotez 3

H_0 : Diyarbakır'a göç edilen yerdeki geçim kaynağı ile Diyarbakır'daki meslek arasında bir ilişki bulunmamaktadır.

H_1 : Diyarbakır'a göç edilen yerdeki geçim kaynağı ile Diyarbakır'daki meslek arasında bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 10: Diyarbakır’a göç edilen yerdeki geçim kaynağı ile Diyarbakır’daki meslek arasındaki ilişkinin karşılaştırmalı analizi

		Meslek							Toplam
		İşsiz	Çiftçi	Hayvancılık	Memur	İşçi	Serbest meslek	Diğer	
Geçim kaynağınız aşağıdakilerden hangisiydi?	Tarım	72	61	24	23	30	48	1	259
	Hayvancılık	39	12	41	4	22	15	1	134
	İşçi	19	8	6	4	41	2	1	81
	Serbest meslek	39	1	5	19	4	43	1	112
	Memuriyet	2	0	0	6	0	0	0	8
	Diğer	0	0	0	0	0	0	1	1
Toplam		171	82	76	56	97	108	5	595

Tablo 11: Diyarbakır’a göç edilen yerdeki geçim kaynağı ile Diyarbakır’daki meslek arasındaki ilişkinin Ki-kare testi ile analizi

Ki-Kare Testi			
	Değer	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	3,685E2 ^a	30	,000
Likelihood Ratio	229,728	30	,000
Linear-by-Linear Association	10,810	1	,001
N of Valid Cases	595		

Ki-Kare Testi başlıklı tabloda Pearson Chi-Square değeri ($p < 0,05$) ve ona bağlı p değerine bakıldığında, Diyarbakır’a göç edilen yerdeki geçim kaynağı ile Diyarbakır’daki meslek arasında bir ilişki bulunmaktadır. Bu duruma göre, H_1 hipotezi kabul edilir.

Diyarbakır’a göç edilen yerdeki geçim kaynağı ile Diyarbakır’da ki meslek arasındaki ilişkiyi çalışma sonucu elde edilen rakamsal veriler ile açıklamak istersek: Katılımcıların Diyarbakır’a göç etmeden önce uğraştığı meslekle, Diyarbakır’a göç ettikten sonra uğraştığı meslek büyük oranda paralellik göstermektedir. Şöyle ki; göç etmeden önce tarımsal faaliyet yürüten 259 kişiden 61’i yine çiftçilikle uğraşmakta, bununla beraber 72’si ise herhangi bir iş kolunda çalışmamaktadır. Göç etmeden önce hayvancılıkla uğraşan 134 kişiden 41’i yine hayvancılık faaliyeti yürütmekte, 39’u ise çalışmamaktadır. Göç etmeden önce Serbest meslekle uğraşan toplam 112 kişiden 43’ü yine serbest meslek faaliyeti göstermekte, 39’u ise herhangi bir iş alanında faaliyet göstermemektedir.

Hipotez 4

H_0 : Diyarbakır'a göç edilen yerde herhangi bir işe sahip olma durumu ile Diyarbakır'daki meslek arasında bir ilişki bulunmamaktadır.

H_1 : Diyarbakır'a göç edilen yerde herhangi bir işe sahip olma durumu ile Diyarbakır'daki meslek arasında bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 12: Diyarbakır'a göç edilen yerde herhangi bir işe sahip olma durumu ile Diyarbakır'da ki meslek arasındaki ilişkinin karşılaştırmalı analizi

		Meslek							Toplam
		İşsiz	Çiftçi	Hayvancılık	Memur	İşçi	Serbest meslek	Diğer	
Diyarbakır'a göç ettiğiniz yerde herhangi bir işe sahip miydiniz?	Evet	169	80	74	55	93	104	5	580
	Hayır	171	16	13	98	63	53	6	420
Toplam		340	96	87	153	156	157	11	1000

Tablo 13: Diyarbakır'a göç edilen yerde herhangi bir işe sahip olma durumu ile Diyarbakır'da ki meslek arasındaki ilişkinin Ki-kare testi ile analizi

Ki-Kare Testi			
	Değer	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	96,840 ^a	6	,000
Likelihood Ratio	103,125	6	,000
Linear-by-Linear Association	1,460	1	,227
N of Valid Cases		1000	

Ki-Kare Testi başlıklı tabloda Pearson Chi-Square değeri ($p < 0,05$) ve ona bağlı p değerine bakıldığında, Diyarbakır'a göç edilen yerde herhangi bir işe sahip olma durumu ile Diyarbakır'daki meslek arasında bir ilişki bulunmaktadır. Bu duruma göre, H_1 hipotezi kabul edilir.

Diyarbakır'a göç ettiği yerde herhangi bir işe sahip olanların, Diyarbakır'da ki mesleği arasında bir ilişkinin söz konusu olduğu yapılan ana-

lizler sonucunda ispatlanmıştır. Buna göre, Diyarbakır’a göç ettiği yerde bir işe sahip olduğunu ifade eden toplam 580 kişiden 411’i Diyarbakır’da çeşitli işlerde çalışmaya devam etmişlerdir. Bununla birlikte, göç ettiği yerde herhangi bir işe sahip olmadığını ifade eden toplam 420 kişiden 249’u Diyarbakır’da bir iş sahibi olmuşlardır. Elde edilen rakamlardan da anlaşılacağı üzere, göç edilen yerde herhangi bir işe sahip olanların Diyarbakır’da bir meslek faaliyeti yürütme imkânı daha fazladır.

2.4. Saha çalışması sonucu elde edilen verilerin analizi

2.4.1. Frekans değerlerine göre verilerin analizi

Diyarbakır’a göç edilen yerde herhangi bir işe sahip olma durumu

Tablo 14: Diyarbakır’a göç edilen yerde herhangi bir işe sahip olma durumları

		Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Geçerli	Evet	579	57,9	57,9	57,9
	Hayır	421	42,1	42,1	100,0
	Toplam	1000	100,0	100,0	

Uyguladığımız ankete katılarak, *Diyarbakır’a göç ettiğiniz yerde herhangi bir işe sahip miydiniz?* Sorusunu yanıtlayan 1.000 kişiden yarısından fazlasının göç etmeden önce, göç ettikleri yerde herhangi bir işte çalıştığı anlaşılmaktadır.

Şehir yaşantısının akrabalık ilişkilerine olan etkisi

Tablo 15: Şehir yaşantısının akrabalık ilişkilerini zayıflattığına inanma durumları

		Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Geçerli	Kesinlikle hayır	62	6,2	6,2	6,2
	Hayır	190	19,0	19,0	25,2
	Kararsızım	115	11,5	11,5	36,7
	Evet	397	39,7	39,7	76,4
	Kesinlikle evet	236	23,6	23,6	100,0
	Toplam	1000	100,0	100,0	

Ankete katılanlara sorduğumuz *Şehir yaşantısının akrabalık ilişkilerini zayıflattığına inanıyor musunuz?* Sorusuna toplam katılımcıların verdikleri cevaplar incelendiğinde, *Evet* cevabı veren %39,7'lük ve *Kesinlikle evet* cevabı veren %23,6'lık kesim dikkate alındığında, şehir yaşantısının bu ilişkileri zayıflattığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Diyarbakır'a göç edilen yerdeki alışkanlıkların sürdürülmesi durumu

Tablo 16: Diyarbakır'a göç edilen yerdeki alışkanlıkların sürdürülme durumları

		Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Geçerli	Kesinlikle hayır	90	9,0	9,0	9,0
	Hayır	333	33,3	33,3	42,3
	Kararsızım	177	17,7	17,7	60,0
	Evet	315	31,5	31,5	91,5
	Kesinlikle evet	85	8,5	8,5	100,0
	Toplam	1000	100,0	100,0	

Anketimize katılan 1.000 kişinin, kendilerine sorulan *Diyarbakır'a geldiğiniz yerdeki alışkanlıklarınızı sürdürüyor musunuz?* Sorusuna verdikleri cevaplar dikkate alındığında; göç edenlerin yarısına yakınının, Diyarbakır'a göç ettikleri yerdeki alışkanlıklarını Diyarbakır'da da sürdürdükleri görülmektedir.

Diyarbakır'da ki sosyal yaşantıya uyum

Tablo 17: Diyarbakır'da ki sosyal yaşantıya ayak uydurabilme durumları

		Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Geçerli	Kesinlikle hayır	67	6,7	6,7	6,7
	Hayır	153	15,3	15,3	22,0
	Kararsızım	167	16,7	16,7	38,7
	Evet	475	47,5	47,5	86,2
	Kesinlikle evet	138	13,8	13,8	100,0
	Toplam	1000	100,0	100,0	

Diyarbakır’da ki sosyal yaşantıya ayak uydurabildiniz mi? Sorusuna verilen olumlu cevapların toplamının %61,3 olması, katılımcıların Diyarbakır’daki sosyal yaşantıya uyum sağladıklarını göstermektedir.

Diyarbakır’a göç edilen yerdeki en önemli sorun

Tablo 18: Diyarbakır’a göç edilen yerdeki en önemli sorun

		Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Geçerli	Eğitim	142	14,2	14,2	14,2
	Sağlık	134	13,4	13,4	27,6
	Güvenlik	325	32,5	32,5	60,1
	İşsizlik	359	35,9	35,9	96,0
	Diğer	40	4,0	4,0	100,0
	Toplam	1000	100,0	100,0	

Diyarbakır’a göç ettiğiniz yerdeki en önemli sorununuz neydi? Sorusuna katılımcıların %14,2’lik kısmı *Eğitim*, %13,4’lük kısmı *Sağlık*, %32,5’lik kısmı *Güvenlik*, %35,9’luk kısmı *İşsizlik* ve %4’lük kısmı ise *Diğer* şeklinde cevap vermiştir. Katılımcıların sorulan bu soruya verdikleri cevaplardan da anlaşılacağı gibi, Diyarbakır’a göç edilen yerde yaşanan en önemli sorunların başında işsizlik ve güvenlik gelmektedir.

Diyarbakır’a göç etmenizin en önemli nedeni

Tablo 19: Diyarbakır’a göç etmenizin en önemli nedeni

		Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Geçerli	Ekonomik nedenler	394	39,4	39,4	39,4
	Terör	214	21,4	21,4	60,8
	Kan davası	100	10,0	10,0	70,8
	Evlilik	84	8,4	8,4	79,2
	Şehir yaşantısının çekiciliği	166	16,6	16,6	95,8
	Diğer	42	4,2	4,2	100,0
	Toplam	1000	100,0	100,0	

Anketimize katılanlara sorduğumuz, *Diyarbakır'a göç etmenizin en önemli nedeni hangisidir?* Şeklindeki soruya, katılımcıların %39,4'ü *Ekonomik nedenler*, %21,4'ü *Terör*, %10'u *Kan davası*, %8,4'ü *Evlilik*, %16,6'sı *Şehir yaşantısının çekiciliği* ve %4,2'si *Diğer* şeklinde cevap vermiştir. Bu soruya verilen cevaplara göre değerlendirdiğimizde, en önemli göç nedeni ekonomik nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ

Göç olgusunun hem insanlar ve hem de toplumlar açısından önemli sonuçları olduğu bilinmektedir. Bu önemi nedeniyle dikkatle ele alınması ve incelenmesi gereken bir olgudur. Türkiye'de yaşanan göç hareketleri de ülke açısından özel bir önem taşımaktadır. Türkiye'de şehirler ve bölgeler arasında yaşanan göç hareketleri bir iç göç hareketidir. Yaşanan bu iç göç, genellikle kırsal alanlardan şehirlere doğru gerçekleşmektedir. Bu kırsal göç hareketlerine en fazla maruz kalan illerden biri olan Diyarbakır'a yönelik olarak insanlar tarafından gerçekleştirilen bu kırsal göç hareketleri, önemli sonuçları da beraberinde getirmiştir. Bu çalışmayla söz konusu sonuçların neler olduğu ve ne çeşit etkileri olduğu ortaya konulmuştur.

Analiz sonucunda ulaşılan veriler şunlardır:

Türkiye'de 1975-1980 ve 1995-2000 yılları arasında il ve ilçe merkezlerinden belde ve köye doğru gerçekleşen göçün, belde ve köylerden il ve ilçe merkezlerine doğru gerçekleşen göçten daha fazla olmasıdır. Bu verilerden hareketle denebilir ki, 1975-1980 ve 1995-2000 dönemlerinde Türkiye'de bir tersine göç süreci yaşanmıştır. Bununla beraber, şehir nüfusu incelenmiş olan her dönemde köy nüfusundan fazla çıkmaktadır.

Diyarbakır iline yönelik olarak yapılan analiz sonucunda ulaşılan veriler ise şunlardır:

Anketimize katılan katılımcılar, *Diyarbakır'a göç etmelerinin en önemli nedenlerinin ne olduğuna* yönelik soruyu; %39,4'lük bir oran ile ekonomik, %21,4'lük bir oran ile terör ve %10'luk bir oran ile de kan davası nedeniyle göç ettiklerini belirterek cevaplamışlardır. Bu durum bize, Diyarbakır'a göç eden insanların büyük bir çoğunluğunun ekonomik sorunlar ve güvenlik sorunları nedeniyle göç eylemini gerçekleştirdiklerini göster-

mektedir. Buna paralel olarak, sorulan benzer bir soruya verilen cevaplar dikkate alındığında, Diyarbakır’a göç edenlerin %35,9’u göç ettikleri yerdeki en önemli sorunun işsizlik ve %32,5’i de güvenlik olduğunu ifade etmiştir. Bu durum, tespitimizin doğrulanması bakımından önem arz etmektedir.

Göç edilen yerdeki alışkanlıkların Diyarbakır’da da sürdürülme durumuna yönelik olarak yaptığımız analiz sonucunda, çalışmamıza katılanların yarısına yakınının Diyarbakır’a göç ettiğiniz yerdeki alışkanlıklarınızı sürdürüyor musunuz? Sorusuna olumlu yanıt verdikleri görülmektedir. Bu alışkanlıkların sürdürülmesi, sonuçları itibariyle Diyarbakır’ın sosyal yaşantısında bir takım çatışmaların ve bozulmaların olmasını beraberinde getirmiştir. Bunun nedeni; kırsal kültürün, şehir kültürüyle birçok yönden farklılıklar göstermesi ve ortaya her iki kültür açısından da çelişkiler çıkarmasıdır. Diyarbakır’a, kırsal alanlardan yoğun göç hareketi gerçekleşmesi ve gerçekleşen bu göçle gelen insanların beraberinde getirdikleri sosyal ve kültürel yaşam tarzı kentteki sosyal ve kültürel yaşantının bozulmalara uğramasına neden olmuştur.

Yukarıda belirtilen açıklamalar ve tespitlere paralel olarak, çalışmaya katılanların %22’si Diyarbakır’daki sosyal yaşantıya ayak uyduramadığını ifade etmiş, bununla beraber %16,7’lik bir kısmı ise bu konuda kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Bu da bize göstermektedir ki, Diyarbakır’daki sosyal yaşantıya uyum problemi yaşayan azımsanamayacak sayıda kırsal göçmen bulunmaktadır.

Yapmış olduğumuz çalışmada elde ettiğimiz veriler neticesinde, sosyal yapı değişikliklerini ortaya koyan bir başka sonuç ise çalışmamıza katılanların %63,3’nün şehir yaşantısının akrabalık ilişkilerini zayıflattığına inandıkları yönünde fikir beyan etmeleridir. Kırsal göçün sosyal yapıda meydana getirdiği bu önemli değişiklik, göç nedeniyle kırsal yaşam tarzından, şehir yaşantısına geçmek durumunda kalan göçmenlerin akrabalık ilişkilerinin zayıflamasına neden olmasıyla birlikte ortaya çıkmaktadır. Göç hareketinin ortaya çıkardığı böyle bir sonucun bizim için bu denli önemli olmasının nedeni; çalışmanın yapıldığı şehrin bulunduğu ve göçün büyük bir kısmını aldığı bölgede akrabalık ilişkilerinin oldukça güçlü olması ve bu ilişkilerin toplumsal yaşamın her yönüne müdahale ve etki eder durumda olmasıdır.

Günümüzde kırsal alanlarda devam etmekte olan ağa, bey, aşiret etkileri, söz konusu olduğu ve feodal yapının varlığını hissettirdiği o bölgelerde yaşamakta olan insanların akrabalık ilişkilerinin güçlü olmasında hayat bulmaktadır. Bu etki, insanların yaşamlarının bütününe sinmiş durumdadır. Siyasi, beşeri ve iktisadi ilişkiler bu etki altında şekillenmekte ve yaşanmaktadır. Buna bir örnek vermek gerekirse: Herhangi bir köyde ya da kasabada yaşamakta olan bir insan akrabalık ilişkileri nedeniyle bağlı bulunduğu aşiretin reisi veya başkanının gösterdiği parti veya kişiye oy vermekle mükelleftir ya da kendini öyle hisseder ve talimat doğrultusunda oyunu kullanır. Bu da bize, bu kişinin bir birey olarak davranmaktan en azından siyasi tercihini kullanma noktasında çok uzak olduğunu göstermektedir. Şehir yaşantısının akrabalık ilişkilerini zayıflatması, bu açıdan ele alındığında insanların birey olabilmeleri bakımından oldukça önemli bir sonuç doğurmaktadır.

Diyarbakır'a göç ettiğiniz yerdeki en önemli sorunuz neydi? Sorusuna katılımcıların %14,2'lik kısmı *Eğitim*, %13,4'lük kısmı *Sağlık*, %32,5'lik kısmı *Güvenlik*, %35,9'luk kısmı *İşsizlik* ve %4'lük kısmı ise *Diğer* şeklinde cevap vermiştir. Katılımcıların sorulan bu soruya verdikleri cevaplardan da anlaşılacağı gibi, Diyarbakır'a göç edilen yerde yaşanan en önemli sorunların başında işsizlik ve güvenlik gelmektedir.

Uyguladığımız ankete katılarak, *Diyarbakır'a göç ettiğiniz yerde herhangi bir işe sahip miydiniz?* Sorusunu yanıtlayan 1.000 kişiden %57,9'u Diyarbakır'a göç etmeden önce bir işe sahip olduğunu, %42,1'i ise Diyarbakır'a göç etmeden önce herhangi bir işte çalışmadığını ifade etmiştir. Bu durumda, Diyarbakır'a göç etmiş 1.000 kişinin yarısından fazlasının göç etmeden önce, göç ettikleri yerde herhangi bir işte çalıştığı anlaşılmaktadır.

Göç kararı veren insanların göç etmek için Diyarbakır'ı seçmelerinde etkili olan kişiler ile en önemli göç etme nedenleri arasında bir ilişki olduğu, yaptığımız çalışma ile ulaştığımız sonuçlardan bir diğeridir. Bu analize göre; ekonomik nedenler, terör, kan davası, evlilik, şehir yaşantısının çekiciliği ve diğer nedenlerle göç edenlerin göç edilecek yerleşim merkezi olarak Diyarbakır'ı seçmelerinde aile büyüklerinin önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Bunun yanında, göç için Diyarbakır'ın seçilmesi bütün göç nedenleri açısından değerlendirildiğinde aile büyüklerinden sonra en fazla, akrabaların etkisiyle olmuştur. Sonuç olarak, Diyarbakır'ı, göç edenler açısından cazip hale getiren nedenlerden birisi de, aile bü-

yükleri ve akrabaların etkisidir. Bu da bize, insanların yeni bir yerleşim kararı alırken, bu yeni yerleşim merkezinde yakınlarının ve akrabalarının bulunmasını önemsediklerini göstermesi bakımından önemlidir.

Diyarbakır’a göç ettikleri yerde herhangi bir işe sahip olanların, Diyarbakır’a göç ettikten sonra sahip oldukları meslek arasında bir ilişkinin olduğu da yaptığımız bir başka analiz sonucunda ortaya çıkmıştır. Buna göre, Diyarbakır’a göç edilen yerdeki geçim kaynağı ile Diyarbakır’da sürdürülen meslek arasında bir paralellik görülmektedir. Göç etmeden önce tarım faaliyetiyle uğraşanların çoğunluğu, göç ettikten sonra yine çiftçilikle uğraşmakta, göç etmeden önce işçi olarak faaliyet gösterenlerin önemli bir çoğunluğu, göç ettikten sonra da bu faaliyetlerini sürdürmekte, göç etmeden önce serbest meslekle uğraşanların büyük bir bölümü de göç ettikten sonra yine kendi mesleklerini icra etmektedirler. Sonuç olarak diyebiliriz ki, kişilerin göç etmeden önce sahip oldukları geçim kaynakları, göç ettikten sonra da geçimlerini sürdürmelerini sağlayan meslekler olarak devamlılık göstermektedir.

Yaptığımız bir aşka analiz sonucunda ise, Diyarbakır’a göç edilen yerleşim biriminin türü ile Göç edilen yerdeki alışkanlıkların sürdürülmesi arasında bir ilişki tespit ettik. Buna göre; köy, kasaba ve ilçe gibi yerleşim birimlerinden Diyarbakır’a göç edenlerin, Diyarbakır’a göç edilen yerdeki alışkanlıklarını sürdürme oranları oldukça yüksek çıkmaktadır.

Diyarbakır’a göç edilen yerdeki geçim kaynağı ile Diyarbakır’da ki meslek arasındaki ilişkiyi, çalışma sonucu elde edilen rakamsal veriler ile açıklamak istersek: Katılımcıların Diyarbakır’a göç etmeden önce uğraştığı meslekle, Diyarbakır’a göç ettikten sonra uğraştığı meslek büyük oranda paralellik göstermektedir. Şöyle ki, göç etmeden önce tarımsal faaliyet yürüten 259 kişiden 61’i yine çiftçilikle uğraşmakta, bununla beraber 72’si ise herhangi bir iş kolunda çalışmamaktadır. Göç etmeden önce hayvancılıkla uğraşan 134 kişiden 41’i yine hayvancılık faaliyeti yürütmekte, 39’u ise çalışmamaktadır. Göç etmeden önce Serbest meslekle uğraşan toplam 112 kişiden 43’ü yine serbest meslek faaliyeti göstermekte, 39’u ise herhangi bir iş alanında faaliyet göstermemektedir.

Türkiye’de yaşanan kırsal göçün tamamen ortadan kaldırılması mümkün görünmese de, bu konuda bazı tedbirler alarak en aza indirilmesi olanaklı görünmektedir. Buna göre:

- Hayvancılıkla geçimini sağlayanların, ürettikleri et ve süt gibi hayvansal ürünler için alım garantisi veren süt endüstrisi kurumu, et ve balık kurumu gibi kuruluşların yeniden canlandırılması, eğer bunun yapılması mümkün görülüyorsa üreticilere doğrudan destek sağlanması ve üreticilerin serbest piyasa koşullarının insafına bırakılmaması gerekmektedir.
- Tarımsal üretim alanında faaliyet gösteren üreticiler düşük bir kırsal elde etmekte ve bu düşük kırsal gelir nedeniyle bir hayat kurma şansı bulamamakta ya da bulamayacağını düşünmektedir. Tarımsal üretimde çalışanların çalışma koşulları devlet tarafından yapılacak müdahale ve çalıştırma koşullarının belirlenmesi ile mümkün olabileceken, üretimi gerçekleştiren şahıslar veya küçük işletmeler için satın alım garantisi, mazot desteği ve parasal destek olarak yapılabilecektir.
- Hayvansal ve tarımsal üretim yapanların ürettikleri ürünleri pazara ulaştırabilmeleri için gerekli altyapı çalışmalarının yapılması önem arz etmektedir. Çünkü pazara ulaşım ve taşıma maliyetlerinin yüksek olması üreticinin daha az kâr etmesine yol açmaktadır. Maliyet artışı nedeniyle pazara ulaşımı güçleşen üreticiler bu ürünlerin pazara ulaşımını sağlamak için başka araçların devreye girmesine müsaade etmek zorunda kalmaktadır.
- Türkiye’de tarımsal alanlarda üretim bilinçsizce yapılmaktadır. Toprağın verimli kullanılması asgari bir bilgi ve deneyim gerektirir. Gerek ilaçlama, gerek sulama ve gerekse gübreleme işlemleri belirli bir ve oranda ve belirli bir düzeyde yapılmazsa toprak ve üretilen ürün açısından sorunlar ortaya çıkmakta ve beraberinde verim kaybını getirmektedir. Bu olumsuz sonuçların ortadan kaldırılabilmesi için, tarımsal üretimi gerçekleştirenlerin belirli periyotlarla eğitimlere tabi tutulması ve bilinçlendirilmesi gerekmektedir.
- Üretimi yapılan tarımsal ve hayvansal ürünlerin, dışarıdan ülkemize giren ithal ürünlerle rekabet edebilme şansı kazanmaları için satış fiyatları arasında yerli ürünler lehine bir fark olması gerekmektedir. Bilindiği gibi yurtdışından ithal edilen ürünler, geldikleri ülke yönetimlerinin üreticilere verdikleri destekler ve düşük maliyetler nedeniyle, yerli ürünlerden daha ucuz bir fiyata satılmaktadır. Bu olumsuz durumun ortadan kaldırılması için tarımsal ve hayvansal ürünlerin ithalatından alınan vergilerin artırılması gerekmektedir.

- Türkiye’de elektrik üretimi için inşa edilen barajların yapımı o barajların yakınında bulunan alanların sular altında kalmasına yol açmaktadır. Bu barajlar genellikle kırsal yaşamın hüküm sürdüğü yerleşim birimleri yakınında inşa edildiğinden, o yerleşim yerinde tarımsal faaliyet ya da hayvancılık faaliyetiyle uğraşan insanların bu üretim faaliyetlerinden vazgeçmeleri ve yaşadıkları yerleri terk etmeleri sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle, inşaat çalışmalarının yapılacağı yerler özenle seçilmeli ve buralarda yaşayan insanlara yeni tarımsal üretim alanları sağlanmalıdır.
- Kırsal alanlardan şehirlere göçün bir nedeni de kırsal alanlarda yaşamını sürdüren insanların eğitim ve sağlık hizmetlerine erişiminin çok zor olmasıdır. Bu nedenle insanlar kırsal alanları terk ederek şehirlere göç etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu olumsuz durumun ortadan kaldırılabilmesi için, kırsal alanlarda bulunan yerleşim birimlerine okul, hastane veya sağlık ocağı gibi devlet kurumlarının inşa edilmesi ve kurumların kalifiye elemanlarla desteklenmesi gerekmektedir.
- Türkiye’de kırsal göçe en fazla kaynaklık eden bölgelerden olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde devlet ve terör örgütü arasında yaşanmakta olan çatışmalar nedeniyle, birçok otlak, mera ve tarımsal üretim alanı güvenlik nedeniyle kullanılamaz durumdadır. Bu alanların alınacak güvenlik tedbirleri ile üretime açılması bu alanlardan geçimini sağlayanların göçünün engellenmesi bakımından oldukça önemlidir.
- Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde terör dolayısıyla oluşan güvensiz ortam nedeniyle, bu bölgelerde yaşamını sürdürmekte olan birçok insan yaşadıkları yerleri terk ederek göç etmek zorunda kalmışlardır. Gerekli önlemler alınarak ve güvenlik tesis edilerek, göç etmiş bulunan insanların daha önce terör nedeniyle terk etmek zorunda kaldıkları yerlere geri dönüşlerinin sağlanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akar, Hanife: "Challenges for Schools in Communities With Internal Migration Flows: Evidence From Turkey," **International Journal of Educational Development**, 2009, pp.1-14.
- Altınyelken Koşar, Hülya: "Coping Strategies Among Migrant Students in Turkey," **International Journal of Educational Research**," vol.48, 2009, pp.174-183.
- Bezemer Dirk, Derek Header: "Agriculture Development and Urban Bias," **World Development**, vol.36, no.8, 2008 pp.1342-1364.
- Devlet Planlama Teşkilatı: **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Nüfus Demografi Yapısı**, Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayın no.2556, Ankara 2001.
- Dinçer Bülent, Özaslan Metin, Kavasoglu Taner: **İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003)**, Devlet Planlama Teşkilatı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Yayın no. DPT 2671, Mayıs 2003.
- Erdost, Muzaffer İlhan: **Kapitalizm ve Tarım**, 2. Baskı, Ankara, Onur Yayınları, Nisan 1984.
- Ham Maarten Van, Findlay Allan, Manley David, Feijten Peteke: "Is There an Advantage in Being English in Scotland," **IZA**, IZA DP no. 4797, March 2010.
- İlıcan, Suzan M. : "Peasant Struggles and Social Change: Migration Household and Gender in a Rural Turkish Society," **International Migration Review**, vol.28, no.3, Autumn 1994, pp.554-579.
- Kalaycı, Şeref: *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, editör: Şeref Kalaycı, 2. Baskı, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2006.
- Kazgan, Gülten: **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, editör: Oya Baydar, İstanbul, Bilanço' 98 yayın dizisi, Şubat 1999.
- Kırdar, Murat G., D.Şirin Saracoğlu : "Migration and Regional Convergence : An Empirical Investigation for Turkey," **Regional Science**, vol.87, no.4, November 2008, pp.545-566.

- Midmore, Peter, Whittaker Julie : “Economics fo Sustainable Rural Systems,” **Ecological Economics**, vol.35, 2000, pp.173-89.
- Orhunbilge, Neylan: **Örnekleme Yöntemleri ve Hipotez Testleri**, 1. Baskı, İstanbul, Avcıol Basım Yayın, 1997
- Sertel, Yıldız: **Türkiye’de Dışa Dönük Ekonomi ve Çöküş**, çeviren: Aysen Gür, İstanbul, Alan Yayıncılık, Güncel Sorunlar Dizisi:16, 1988.
- Sönmez, Özbek İpek : “Concerated Urban Poverty: The Case of İzmir Inner Area, Turkey,” **European Planning Studies**, vol.15, no.3, April 2007, pp.319-338.
- Stockdale, Aileen : “Migration Pre-Requisite for Rural Economic Regeneration,” **Journal of Rural Studies**, vol.22, 2006, pp.354-366.
- Şahin, Hüseyin: **Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişimi Bugünkü Durumu**, Gözden geçirilmiş 4. Baskı, Bursa, Ezgi Kitapevi Yayınları, Şubat 1997.
- Taş, İ. Halil, Dale R. Lightfoot : “Gecekondu Settlements in Turkey: Rural-Urban Migration in The Developing European Periphery,” **Journal of Geography**, vol.104, no.6, 2005, pp.263-271.
- The World Bank, **Reshaping Economic Geography, World Development Report 2009**, USA, 2008.
- Todaro P. Michael, Smith C. Stephen: **Economic Development**, Sekizinci Baskı, Pearson Education Inc. 2003.
- Türkdoğan, Orhan: **Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı**, 2. Baskı, İstanbul, Çamlıca Yayınları, Ekim 2004.
- Türkiye İstatistik Kurumu**, Türkiye İstatistik Yıllığı 2005.
- Türkiye İstatistik Kurumu**, Türkiye İstatistik Yıllığı 2003.
- Yerasimos, Stefanos: **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, I. Dünya Savaşından 1971’e** çeviren: Babür Kuzucu, kitap 3, Altıncı baskı, İstanbul, Belge Yayınları:65, Kasım 1992.

